

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.1>

Т. В. Барановська, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У даній науковій статті проаналізовано становлення та розвиток кримінальної відповідальності за контрабанду в Україні, а саме розглянуто історико-правовий аспект. Визначено, що контрабанда як суспільне явище і проти-правне діяння має глибоке історичне коріння. Предмет даного виду кримінального правопорушення змінювався, проте не змінювалась його суть як протиправного діяння. Здійснено ретроспективний аналіз, що дозволив виявити недостатньо досліджені вітчизняною історико-правовою наукою проблеми вітчизняного досвіду боротьби з контрабандою («білі плями»), пов'язані з перебуванням українських земель в орбіті російської влади. В умовах розвитку євроінтеграційних процесів в Україні та розбудови вітчизняної економічної системи проблеми боротьби з контрабандою є особливо актуальними. Як складова економічної злочинності контрабанда визнана одним із найнебезпечніших видів злочинів, оскільки загрожує національній безпеці країни. Аналізуючи літературу, можна стверджувати, що для боротьби з контрабандою влада використовувала різні методи у різні періоди. Проаналізовано процес становлення та розвитку кримінальної відповідальності за контрабанду на теренах України в історико-ретроспективному аспекті для подальшого використання результатів дослідження у формулюванні конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України та юридичної практики. Для досягнення окресленої мети вирішено наступні завдання: з'ясувано ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми; здійснено аналіз історії становлення та розвитку контрабанди на теренах України з часів Київської Русі і до теперішнього часу; з'ясовано основні риси позитивного та негативного вітчизняного досвіду у боротьбі з контрабандою і зроблено важливі висновки для сьогодення. Подальші дослідження проблем виникнення та розвитку контрабанди на теренах України, без нав'язаних російських наративів, сприятимуть в майбутньому виробленню пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та юридичної практики у цій сфері правовідносин.

Ключові слова: контрабанда, кримінальні відповідальність, торгівля, вітчизняний досвід.

T. V. Baranovska. Establishment and development of criminal liability for smuggling in Ukraine: historical and legal aspect

This scientific article analyzes the formation and development of criminal liability for smuggling in Ukraine, namely, the historical and legal aspect is considered. It was determined that smuggling as a social phenomenon and illegal act has deep historical roots. The subject of this type of criminal offense changed, but its essence as an illegal act did not change. A retrospective analysis was carried out, which made it possible to identify the problems of the domestic experience of combating smuggling ("white spots") that have not been sufficiently investigated by domestic historical and legal science, related to the stay of Ukrainian lands in the orbit of Russian power. In the context of the development of European integration processes in Ukraine and the development of the domestic economic system, the problems of combating smuggling are particularly relevant. As a component of economic crime, smuggling is recognized as one of the most dangerous types of crime, as it threatens the national security of the country. Analyzing the literature, it can be argued that the authorities used different methods in different periods to fight smuggling. For example: mass operations-raids to remove contraband from apartments and shops, detentions at the borders, creation of special blocking squads at the places of transportation of goods, supervision of persons suspected of illegal acts, verification of correspondence, agent penetration, network of informants in border villages, etc. The growth of smuggling in Ukraine in the 1920s was facilitated by the peculiarities of the republic's socio-economic development, in particular, the shortage and high prices of consumer goods on the domestic market. In addition, it is noted that a whole system of various state bodies and institutions, in particular, special services, border guards, customs, and local bodies of the Soviet government, were involved in the fight against smuggling. However, this struggle was carried out not by improving and correcting mistakes in economic management, but by strengthening force and administrative methods. The process of formation and development of criminal liability for smuggling on the territory of Ukraine is analyzed in a historical and retrospective aspect for the further use of research results in the formulation of specific proposals for improving the current legislation of Ukraine and legal practice. To achieve the defined goal, the following tasks were solved: the degree of scientific development of the investigated problem was clarified; an analysis of the history of the formation and development of smuggling on the territory of Ukraine from the time of Kyivan Rus to the present time was carried out; the main features of positive and negative domestic experience in the

© Т. В. Барановська, 2023

fight against smuggling are clarified and important conclusions for the present are drawn. Further studies of the problems of the emergence and development of smuggling on the territory of Ukraine, without imposed Russian narratives, will contribute to the development of proposals for the improvement of current legislation and legal practice in this area of legal relations in the future.

Key words: *smuggling, criminal liability, trade, domestic experience.*

Постановка проблеми. В умовах розвитку євроінтеграційних процесів в Україні та розбудови вітчизняної економічної системи проблеми боротьби з контрабандою є особливо актуальними. Як складова економічної злочинності контрабанда визнана одним із найнебезпечніших видів злочинів, оскільки загрожує національній безпеці країни. Ретроспективний аналіз витоків, соціальних передумов контрабанди, історичний досвід боротьби дозволить глибше зрозуміти її природу та сутність, визначити шляхи удосконалення запобігання цього протиправного суспільного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення та розвитку кримінальної відповідальності за контрабанду на теренах України у вітчизняній історико-правовій науці приділялася велика увага. Так, вагомий внесок у дослідження даної проблеми зробили такі вітчизняні вчені, як О.В. Процюк, О.П. Гребельник, Т. Ніколаєнко, С. Соляр, В.Б. Чорний, І.М. Базярук, А.В. Савченко, І. Крип'якевич, І. Бутич, В. Смолій, Г. Боряк, І. Бутич, О. Саско, Ю. Турчин, С. Гнітько та інші. Проте, більш детального дослідження потребують окремі історико-правові аспекти окресленої проблематики саме в царині національного досвіду з виключенням нав'язаних російських наративів.

Мета статті. Метою даної наукової розвідки є аналіз процесу становлення та розвитку кримінальної відповідальності за контрабанду на теренах України в історико-ретроспективному аспекті для подальшого використання результатів дослідження у формулюванні конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України та юридичної практики. Для досягнення окресленої мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми; здійснити аналіз історії становлення та розвитку контрабанди на теренах України з часів Київської Русі і до теперішнього часу; з'ясувати основні риси позитивного та негативного вітчизняного досвіду у боротьбі з контрабандою і зробити висновки для сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Зародження контрабанди на території сучасної України, як і в інших країнах Європи, належить до періоду становлення єдиного ринку утворення митних перешкод на державному кордоні. Мито означало податок за перевезення товарів, перегін худоби через кордони певних територій. Розрізняли так зване «сухе» (за сухопутне переміщення товарів) та «водяне» (за переміщення товарів по воді) мито. Стягнення мита у Київській Русі було державною справою. Нею відав особисто князь. За його винятковим призначенням діяли митники, які збирали данину та здійснювали нагляд за дотриманням правил торгівлі на торгах [1]. Згадки про митні застави та митні тарифи трапляються в договорах Київської Русі з Візантією 911 р. Для налагодження зовнішньоекономічних зв'язків укладення таких договорів було необхідне. Проте їх особливість полягала у тому, що укладання залежало від успіхів у військових походах. Так, в разі успішного військового походу та перемоги, як наприклад в Олега у 907 р, Київська Русь отримувала право на безлімітну торгівлю з Візантією. І навпаки, за поразку у 944 р. Київська Русь зазнала чималих утисків щодо зовнішньої торгівлі [2, с. 125]. Ця ситуація впливала і на правове поле, яким керувалися митники у своїй діяльності. До того ж входження у зовнішньоекономічні відносини змушували владу дотримуватися єдиного законодавства, яке діяло тоді у більшості країн світу [3, с. 28].

На думку деяких вчених, зокрема Процюка О. В., Базярук І.М., контрабанда як явище на Русі була відома ще у IX-X століттях [4, с. 14]. На той час вже було запроваджено «промита» (подвійної ставки мита за провіз або спробу провозу товару поза митною заставою та без сплати мита) [5, с. 108]. Природно, чим вище ставали митні тарифи, тим більш вигідним ремеслом ставала контрабанда. Взаємозв'язок митного тарифу та контрабанди простежується протягом багатьох віків. Поява митних формальностей в Київській Русі відбувалася одночасно з розвитком внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

Вже в «Руській правді» закріплюються правила торгівлі та сплати митних зборів. Досягнувши військової перемоги в результаті відомого походу на Візантію, Київський князь Олег не забув скористатися успіхом в інтересах російських купців у Константинополі. У договорі з греками в 907 р. Олег закріплює за ними своєрідний «пільговий митний режим»: «І так творять куплю, якоже або знадобиться, не плотяче мита ні в чому», тобто ведуть торгівлю, не сплачуючи митних тарифів.

У Судебнику князя Володимира йшлося про те, що за спробу провезти товар, не сплативши мито, слід конфіскувати товар і бити господаря товару батогами. З розвитком ремесел, зростанням міст на Русі, збільшувалася і торгівля, а отже і митне обкладання. Основним видом митних платежів був «Мит» – проїждже мито за право провозу товару. Воно стягувалось з кількості човнів або возів незалежно від цінності товару. Звідси походить і перше найменування митного чиновника – «Митник» [6].

Проте, офіційне визнання контрабанди як суспільно-небезпечного діяння відбулося у XII–XIII столітті, коли держава за допомогою правових заходів стала реагувати на випадки контрабанди. З історичних джерел відомо, що першими контрабандистами на Русі вважаються іноземні купці, зокрема представники Ганзи (союзу вільних міст Західної Європи) а пізніше й англійські купці в XVI–XVII ст. Незважаючи на те, що купці отримували величезні прибутки від легальної торгівлі, вони фактично грабували країну

контрабандним вивозом товарів [7, с. 34]. Проте реакція державних органів того часу на випадки масового перевезення контрабандних товарів була досить невиразною. Заходи щодо захисту кордонів здебільшого носили епізодичний характер і виражались, наприклад, у запровадженні обов'язкового таврування коней для контролю за їх продажем іноземцям. Також вживались попередження щодо пред'явлення підроблених грамот, які дозволяли вести торгівлю та завіряли сплату мита при перевезенні [5, с. 108].

Занепад Київської Русі призвів до розпаду єдиної митної системи, а приєднання у XIV–XVII столітті українських земель до складу інших держав сприяло поширенню на нашій території норм митного права іноземних держав.

Після входження українських земель в 1569 р. до Речі Посполитої на них поширилась дія кримінального законодавства Польщі. Проте, українське та литовсько-руське право свою дію не припинило, а було кодифіковане у відомі нам три Литовських статuti (1529, 1566 і 1588 рр.). Зазначені Статuti, з поміж іншого, регламентували правила середньовічної торгівлі та систему покарань за їх порушення. Для того, щоб купці не оминали встановлених митниць і не уникали сплати мита широко застосовувався дорожній примус та право складу. Дорожній примус означав, що купці мали пересуватися лише встановленими маршрутами, відхилення від яких загрожувало ув'язненням, стратою, конфіскацією товарів або штрафом – «промито», половина якого йшла на користь митників або феодалів, у чиїх володіннях були заарештовані товари, а інша половина йшла до держави. Ще однією підставою для стягнення «промити» було використання князівських, панських або духовних перевозів через ріки, замість державних. Щоб запобігти порушенням митних правил, великокнязівська влада уповноважувала представників місцевої адміністрації, воєвод і старост сприяти митникам у затриманні купців, що переміщували свої товари нерегламентованими маршрутами та ухилялися від сплати мита. Таким чином, можна стверджувати, вже у той час діяла ціла система заходів кримінально-правового примусу щодо осіб, які займалися контрабандним перевезенням товарів поза митницями [5, с. 108]. Так, кримінальна відповідальність за вчинення контрабандних дій була передбачена нормами Литовського статуту 1588 р. Зокрема, ст. 48 передбачалася заборона щодо вивозу з Речі Посполитої у воєнний та мирний час зброї, заліза, рушниць, коси, ножів, стріл та інших предметів воєнного призначення. При цьому, порушник підлягав смертній карі, а товари і вся його власність конфіскувалися до великокнязівської скарбниці [5, с. 110]. Водночас статтею 11 Статуту Варшавського сейму 1557 р. було введено заборону щодо вивозу з Королівства Польського коней, натомість ввезення останніх не заборонялося. Реалізація ж коней повинна була здійснюватися виключно на ярмарках.

Заслуговує на увагу практика запобігання контрабанді, яка існувала за часів Богдана Хмельницького. Варто зазначити, що Хмельницький прагнув проводити самостійну фінансову політику, вважаючи її однією з основних ознак державності. У період існування Гетьманської держави система митної справи та протидія контрабанді мала свою специфіку. Насамперед у цей період діяла власна система митного захисту. Сплата податків (прикордонного мита) була одним із джерел прибутків держави. Особливе значення в протидії контрабанді мав Універсал Богдана Хмельницького від 28 квітня 1654 р. У ньому було представлено диференційовані митні збори з урахуванням категорії товару. Так, Єстафій Стаматиєнков, який був призначений головою митної служби, забезпечував митний збір з іноземних купців та його передачу до військової скарбниці «од купцов чужоземскихъ, то ест от грековъ, ормянновъ и турков, Єстафієви Стаматиєнкови повиненъ вибирати и отдавати до скарбу нашего воинского од сорока соболей золотихъ шистъ, од сорока пупков соболийъ золотыхъ два... маєть екзакцію належную брать людемъ» [8, с. 142–143].

Крім того, передбачалось і заохочення у боротьбі з контрабандою. Так, митники (дозорці, військові екзактори), які виявляли незаконно перевезений товар, отримували половину від вартості вилученого, решта надходила до «скарбу військового». Полково-сотенна адміністрація зобов'язана була сприяти митникам у такій діяльності, забезпечуючи затримання порушників на кордоні, караючи їх за несплату мита та перевезення контрабанди. «а если кто спротивилис оному дозорци або фактором о повинности звиклой отдавать не похотели, таковых наказуемъ полковникомъ, сотникомъ, атаманомъ карать и во всем дозорци нашою помочнимъ быти, иначе не чинячи под строгим каранемъ войсковимъ» [8, с. 142–143]. Управління митною справою здійснювала група посадовців (військові кантаржі, військові шафарії, військові підшафарії, писарі, підписарі), які здійснювали митний контроль, стягували митні збори, протидіяли незаконному провозу товарів. Для припинення порушень митних правил при шафарях знаходились козацькі підрозділи. Порушників, які намагалися обходити козацькі митні пости, наздоганяли мобільні загони і конфіскували контрабандний товар. Якщо такі приховували вантаж, то у разі його виявлення митники-шафарі штрафували порушників та конфіскували вантаж (майно) разом із транспортом, на якому вони переміщувалися [9, с. 676]. Заохочувалась також діяльність і інформаторів у протидії контрабанді. У разі позитивного затримання контрабандиста інформатор отримував половину вилученої контрабанди. Отже, із середини XVII ст. спостерігається активна діяльність з боку держави щодо протидії контрабанді. Починає поступово формуватися законодавча база, де контрабанда отримувала своє унормування як суспільно небезпечне діяння в положеннях кримінального та митного законодавства [8, с. 142–143].

Більш змістовне поняття контрабанди як правопорушення з'явилося наприкінці XVII – початку XVIII століття у період бурхливого розвитку товарно-грошових відносин, коли держави вважали невідповідним

для себе безмитні ввезення та вивезення товарів. Будь-яке порушення встановлених законом та іншими нормативно-правовими актами правил перевезення товарів і цінностей через кордон, що приховувалося від контролю з боку митниці, вважалося контрабандою, а винні особи підлягали покаранню [5, с. 110].

Але на тлі втрати Гетьманщиною власної державності, на жаль, вона втратила свою самостійність щодо власної митної справи і змушена була продовжувати здійснювати її виключно на основі імперського законодавства та під його контролем. У 1754 р. були скасовані всі установлені гетьманські податки та збори. Подальший розвиток митної справи та протидії контрабанді уже спостерігається в контексті винятково російського законодавства.

Після жовтневого перевороту 1917 р. і встановлення радянської влади, в період державотворчих змагань в Україні контрабанда прийняла небачений раніше розмах. Причому потік контрабанди у багато разів збільшився в обох напрямках – бідами України прагнули скористатися не тільки окремі нечистоплотні ділки, контрабанда була організована багатьма ворожими країнами на державному рівні за допомогою секретних служб [6]. Так, в період польсько-радянської війни 11.05.1920 року було прийнято спеціальну постанову Ради праці й оборони «Про боротьбу з контрабандною торгівлею», згідно якої усім організаціям і громадянам категорично заборонялося проводити закупівлю іноземних товарів у прифронтовій зоні. Так, особи, які незаконно переходили лінію фронту, підлягали відповідальності за шпіднаж, а належні їм товари та гроші конфіскувалися [5, с. 110].

30 серпня 1921 р. РНК України затвердила Положення «Про міри боротьби з контрабандою та про натуральне преміювання за затримані товари».

У 1922 р. було прийнято перший Кримінальний кодекс УРСР, стаття 97 якого визначала контрабанду як «порушення законів та обов'язкових постанов про вивезення за кордон та ввезення з-за кордону товарів та валютних цінностей». Ця стаття, будучи бланкетною, відсилала до законодавства про відповідальність за правопорушення під час увезення й вивезення товарів через кордон. Проте це не спинило потоки контрабанди. Щорічно на ринок країни поступав товар на суму 20–30 млн крб., який не обкладався жодними податками. Контрабандним шляхом ввозилася в основному мануфактура (в 1925 р. вона становила 25% імпоротної контрабанди): бавовняна, вовняна (особливо цінувалася тонка вовна), шовкова; тонка шкіра (12,5% контрабанди), різні галантерейні товари (близько 21%), парфуми, спиртні напої тощо. Серед експортної контрабанди переважали золото, срібло, валюта, дорогоцінне каміння, тютюн, сало, а також сировина: прядиво, роги, щетина, конячі хвости тощо. Експортна контрабанда визначалася попитом зовнішнього ринку та наявністю тієї чи іншої сировини в прикордонних областях. Контрабандним шляхом за кордон переправлялися також музейні та архівні цінності, предмети старовини: картини, бронза, старовинний фарфор, що мав музейну цінність, гобелени. У 1922 р. при вилученні церковних цінностей за кордон почали спливати золоті хрести, паникадила, рідкісні церковні книги [10].

Слід зазначити, що в 20-ті рр. справжній «вибух» контрабанди та асортимент контрабандного товару були зумовлені, насамперед, економічною ситуацією, що склалася в Україні в цей період та особливостями проведення нової економічної політики (НЕП). За роки першої світової війни, інших воєнних подій цього часу економіка України зазнала великих збитків. Внутрішній ринок відчував справжній товарний голод. До цього додався страшний голод, який охопив південні губернії України в 1921–1923 рр. Ситуацію, що склалася у співвідношенні цін на продукцію промисловості та сільського господарства називали «диктатурою хлібних цін». Навіть у середині 20-х рр., коли у багатьох галузях виробництва республіка досягла довоєнного рівня, говорити про насиченість внутрішнього ринку було зарано. Серед імпоротної контрабанди поряд з іншим переважали тканини, трикотаж, галантерейні вироби. Це пояснювалося тим, що економічна політика, яка обмежувала імпорт товарів широкого вжитку при неможливості забезпечити споживачів товарами вітчизняного виробника, сприяла збільшенню контрабанди саме на товари легкої промисловості [10].

Також варто зазначити, що в умовах господарської розрухи, реорганізації прикордонної охорони не вистачало матеріальних і воєнних ресурсів щодо надійного закриття державних кордонів від провезення через них контрабандного товару. Вздовж кордонів УСРР на польській території в містах Острозі, Рівно, Здолбунові, Соколі та інших було створено спеціальну мережу контрабандних контор, які контролювали плинність товарів. Подібних транзитних крамниць в прикордонній смузі УСРР налічувалось близько шістдесяти [10].

Аналіз джерел дозволяє також стверджувати, що для боротьби з контрабандою влада використовувала різні методи, наприклад: масові операції-рейди по вилученню контрабанди з квартир та магазинів, затримання на кордонах, створення спеціальних загороджувальних загонів у місцях провозу товару, нагляд за особами, яких підозрювали у протиправних діяннях, перевірка кореспонденції, агентурне проникнення, мережа інформаторів у прикордонних селах тощо. Співпраця з органами ГПУ заохочувалася шляхом виплати певних відсотків від вартості затриманого товару або в примусовому порядку. Також до боротьби з контрабандою залучалися економічні відділи губернських відділів ГПУ. Вони займалися виявленням контрабандного товару у магазинах та на складах, слідкували за чорними біржами та ін.

Важливе значення для кваліфікації контрабанди як злочину мав КК УСРР в редакції 1927 р. Ст. 114 визначала контрабанду як переміщення через державний кордон цінностей, майна та інших предметів повз митні установи або через митниці, але приховавши їх від митного контролю, тобто без сплати мита, а також

встановлювала більш чітку регламентацію між простою контрабандою (міра покарання розглядалася в адміністративному порядку) та кваліфікованою (покарання – в кримінальному порядку) При затриманні простої контрабанди з контрабандистів стягувався штраф, а при повторному скоєнні злочину передбачалося вислання в адміністративному порядку за межі 5-кілометрової прикордонної зони. Практикувалося також вислання найбільш злісних контрабандистів з великих міст [10]. Для перепродажу контрабандного товару у великих містах існували окремі магазини, а також так звані «чорні біржі» – місця нелегальних операцій купівлі-продажу валюти, золота, платини тощо.

Можна констатувати, що посилення кримінально-правової відповідальності за контрабанду, активізація заходів, спрямованих на покращення охорони кордонів, обмеження приватного капіталу в промисловості та торгівлі, певне зростання випуску товарів народного споживання призвело до деякого спаду контрабанди наприкінці 20-х рр. Проте контрабанда продовжувала завдавати значних збитків державній монополії зовнішньої торгівлі та економіці УСРР.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що зростанню контрабанди в Україні в 20-ті рр. сприяли особливості соціально-економічного розвитку республіки, зокрема дефіцит та високі ціни на товари широкого вжитку на внутрішньому ринку. Крім того, зазначимо, що до боротьби з контрабандою долучалася ціла система різних державних органів та установ, зокрема, спецслужби, прикордонна охорона, митниці, місцеві органи радянської влади. Проте, ця боротьба здійснювалася не шляхом удосконалення та виправлення помилок у керівництві економікою, а посиленням силових та адміністративних методів. Можливо, тому у 20-ті рр. контрабанда залишалася одним із провідних видів економічної злочинності.

У другій половині 40-х і в 50-ті роки в радянській Україні склався особливий механізм боротьби з митними правопорушеннями, в тому числі і з контрабандою. Їх деталізація знайшла відображення в низці нормативних актів, які дають визначення кримінально-караної контрабанди. До такої контрабанди відносилось незаконне переміщення через державний кордон: а) товарів або інших цінностей – тільки за наявності обтяжуючих ознак; б) вибухових, наркотичних, сильнодіючих і отруйних речовин, зброї і військового спорядження. Шістдесяті роки характеризувалися розвитком зовнішньоторговельних і культурних зв'язків, що сприяло зростанню потоку імпортованих та експортних товарів, а також осіб, що прямували за кордон [6].

Кримінальний кодекс УРСР 1960 року встановлював кримінальну відповідальність за контрабанду ст.ст. 70, 70¹ КК. Зазначені норми було розміщено в главі I вищезгаданого КК. Вони входили до складу так званих «Інших злочинів проти держави».

Слід зазначити, що соціально-політична і кримінально-правова оцінка контрабанди на більш ранніх етапах розвитку нашої держави була досить різною. Так, наприклад, за КК УРСР в редакції 1922 року і 1927 року норми про відповідальність за контрабанду були розміщені в главі «Злочини проти порядку управління». Проте, на переконання ряду вітчизняних дослідників, головним чинником віднесення контрабанди до тієї чи іншої глави діючого на той час кримінального законодавства було заполітизоване ставлення законодавця до визначення об'єкту кримінально-правової охорони. На меті, в першу чергу, була охорона не суспільних відносин, а системи державної влади, а ще точніше – політичної системи [5, с. 110].

Після розпаду СРСР і утворення незалежної та суверенної Української держави відбулась певна лібералізація зовнішньої торгівлі, яка, поряд із позитивними результатами, призвела й до масового вивезення з нашої держави товарних цінностей, виручка від продажу яких значною мірою осіла за кордоном, сприяючи тим самим зміцненню економіки іноземних держав та перешкоджаючи економічним інтересам України. Зростання контрабанди, а також поява нових видів злочинів, які раніше не мали місця у зовнішньоекономічній діяльності України, призвели до необхідності внесення до КК УРСР від 28.12.1960 р. доповнень. Зокрема, 15.02.1995 р. його доповнено ст. 70¹, яка передбачала відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. [5, с. 110]. Подальша практика боротьби з контрабандою та її результати лише підтвердили ту тезу, що її заполітизований характер та зміна формулювання норми, яка передбачала відповідальність за контрабанду, не призвело до докорінної зміни її сутності.

На сучасному етапі контрабанда лишається суспільно небезпечним явищем, яке загрожує економічній безпеці держави, що особливо небезпечно в умовах протистояння російській агресії. Чинним КК України відповідальність за контрабанду передбачена у складі кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності (ст. 201, 201¹), а також окремо встановлюється відповідальність за Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305) [11], карається безальтернативним позбавленням волі.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Контрабанда як суспільне явище і протиправне діяння має глибоке історичне коріння. Її розвиток на теренах України та кримінально-правове закріплення в законодавстві тісно пов'язані з розвитком державності: встановленням кордонів держави, розвитком економіки, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, розвитком митної справи. Починаючи з часів Київської Русі і протягом століть змінювався предмет контрабанди, проте не змінювалася її суть як протиправного діяння. Соціально-політична і кримінально-правова оцінка контрабанди на різних етапах розвитку нашої держави була досить різною і залежала від рівня розвитку держави і політичного режиму. Ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми дозволяє виявити недостатньо досліджені вітчизняною історико-правовою

наукою проблеми вітчизняного досвіду боротьби з контрабандою («білі плями»), пов'язані з перебуванням українських земель в орбіті російської влади. Подальші дослідження проблем виникнення та розвитку контрабанди на теренах України, без нав'язаних російських наративів, сприятимуть в майбутньому виробленню пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та юридичної практики у цій сфері правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Гребельник О.П. Розвиток митної справи за часів Київської Русі. *Митна справа: науковий журнал*. 2017. № 1. С. 26–34.
2. Ніколаєнко Т., Соляр С. Генеза відповідальності за контрабанду від витоків до початку ХХ ст. *Публічне право*. 2021. № 1(41) С. 124–133. С. 125.
3. Чорний В.Б. Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодення. Київ : КВІЦ, 2001. 478 с.
4. Базярук І.М. Кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 220 с.
5. Саско О. Генеза кримінальної відповідальності за контрабанду. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1(3). С. 107–112.
6. Турчин Ю. Історична та соціальна обумовленість виникнення контрабанди на території сучасної України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 5. С. 245–249.
7. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід / А.А. Музика та ін. Київ : ПАЛІ- ВОДА А.В., 2011. 276 с.
8. Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / І. Крипякевич, та ін. ; за ред В. Смолій та ін. Київ : Альтернатива, 1998. 416 с.
9. Енциклопедія історії України : в 10 т. / за ред. В.А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6. 790 с.
10. Гнітько С. Боротьба з контрабандою в Україні в 20-ті роки. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2000. № 1(12). С. 410–423.
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26, ст. 131.